

Finnon virsikirjan kolmas tuleminen

JAAKKO FINNON *Virsikirja*. Näköispainos ensimmäisestä suomalaisesta virsikirjasta sekä uudelleen ladottu laitos alkuperäisestä tekstistä ja sitä täydentävistä käsikirjoituksista. Toimittanut ja jälkisanan laatinut Pentti Lempiäinen. SKS:n Toimituksia 463. Mänttä 1988. 395 sivua.

Suomalaisen kirjan juhluvuonna 1988 tuli kuluneeksi tasan neljäsataa vuotta ensimmäisen suomenkielisen virsikirjan tekijän Jacobus Petri Finnon kuolemasta. Osin tästä syystä ja erityisesti sen vuoksi, että tuore virsikirjauudistus oli yleisesti lisännyt kiinnostusta suomenkielisten virsien historiaakin kohtaan, oli ryhdytty toimiin Finnon virsikirjan uudelleen julkaisemiseksi. Uutta laitosta oli kauan toivottu. Toiveen on nyt toteuttanut SKS yhteistyössä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kanssa. Kiitos hankkeen hyvästä lopputuloksesta kuuluu ensisijaisesti Pentti Lempiäiselle. Hän on myös kirjoittanut teokseen runsassisältöisen jälkisanan (s. 358–387). Tärkeä on ollut myös tekstin tietokoneeseen kirjoittaneen Kaija Turusen työpanos.

Kirja sai selkeän nimen: Jaakko Finnon virsikirja. Tekijän nimeksi valittua Jaakko Finnoa voi pitää onnistuneena kompromissina Jacobus Finnosta ja Jaakko Suomalaisesta. Koska alkuperäisen kirjan nimilehti ei ole säilynyt, ei itse kirjan nimeä tiedetä. Kuten Lempiäinen jälkisanassaan (s. 374–376) osoittaa, ei Finnon kirjan nimi ole pääteltävissä myöhempien, 1600-luvun alkupuolella ilmestyneiden virsikirjojen nimistä.

Kirja jakautuu kahteen osaan: siinä on Upsalan yliopiston kirjastossa kuvattu näköispainos Finnon alkuperäisen virsikirjan säilyneistä lehdistä, osin pahastikin repaleisista (s. 7–164), ja uudelleen ladottu laitos alkuperäisestä tekstistä ja sen täydennykseksi välttämättömistä alkuperäistekstin käsikirjoituskopioista (s. 167–357). Tässä ta-

pauksessa lukija on erityisen kiitollinen sekä alkuperäisen tekstin että nykyaikaisin kirjaimin ladotun laitoksen julkaisemisesta. Fraktuurateksti tuo terveiset 1500-luvulta, niin aidot kuin vankka valkopaperinen näköispainos voi, uusi laitos taas on tarpeen, koska siinä on mukana tekstin nekin jaksot, jotka defektistä näköispainoksesta puuttuvat. Kirjan jälkipuoliskon antia voikin sanoa erityisen huomattavaksi; siinä ovat kaikki Finnon virsikirjan 101 virttä. — Näköispainoksen sivun 70 teksti on pienempää fraktuuraa kuin muiden sivujen; olisikohan tämä lehden repale peräisin jostakin muusta kirjasta?

Tutkijoiden ja muidenkin virsistä kiinnostuneiden käytettävissä on nyt ensi kertaa suomalaisen virsikirjaesikoisen teksti täydellisenä. J. A. Cederberg tosin painatti v. 1893 lähes kaikki Finnon virsikirjan virret Suomen tiedeseuran julkaisun »Bidrag till kändedom af Finlands natur och folk» 52. vihossa, mutta sen käyttöä on häirinyt painovirheiden paljous ja nykyisin tietysti kirjan harvinaisuus. Cederbergin painoksesta puuttuvat Finnon 46. ja 47. virsi, ja sen loppussa on kaksi Finnon kirjaan kuulumatonta laulua.

Yli 400 vuoden ikäinen Finnon virsikirja kuuluu tunnetusti niihin vanhan kirjasuomen kirjoihin, joita ei täydellisinä ole olemassa. Vajavaisena säilyneestä ainokaisesta puuttuu kokonaan 24 virttä (numerojärjestyksessä seuraavat: 20–22, 27, 30–32, 43–47, 54, 64–66, 90–94, 99–101) sekä osia, pieniä tai suuria, 32 virrestä (seuraavista: 10–14, 16, 18, 19, 23–26, 28, 29, 33, 40, 41, 48, 50–53, 55, 63, 75, 79, 80, 81, 89, 95, 98). Kokonaisina ei ole säilynyt kuin 45 virttä. Uudelleen ladotun tekstin kokoaminen ja kirjoittaminen onkin edellyttänyt sekä asiantuntemusta että tarkkuutta. Olen pistokokein verrannut nykytekstiä näköispainokseen: virheitä ei löytynyt. Käsikirjoituksiin vertailua en ole tehnyt; mahtaako s. 195 alimman rivin sana »pöyhän» olla korrekti (pro pöydhän), ja s. 229 kolmas rivi olisi kai pitänyt si-

sentää säkeistön alun merkiksi. Hyvänä ratkaisuna on pidettävä sitä, että tekstiä on kirjoitettu uuden version kullekin sivulle sama määrä kuin alkuperäisen kirjan vastaavalla sivulla on ollut ja että on säilytetty vanha rivijako. S. 250–252 on unohtunut säkeistöjen väliset tyhjät rivit (vrt. s. 78–80). Olisin kuitenkin suonut, että ladottua laitosta olisi seuraavalla tavalla muutettu alkuperäisestä: 1) olisi varustettu virret juoksevilla numeroilla (tämä on tehty sisällysluettelossa, s. 388–395) ja 2) olisi huomautettu, vaikkapa alaviitteitä käyttäen, alkuperäistekstin ilmeisistä virheistä. Näitä ovat mm. seuraavat: s. 195 Se *XXVIII* Psalmi (po. XXIII), s. 196 Se *XL* Psalmi (po. XLVI), s. 199 Se *LXVIII* Psalmi (po. LXVII), s. 210 Se *CXXVI* Psalmi (po. CXXVII), s. 217 Sanoi iällens *cotc* palueliällens (po. coct), s. 218 Hän haki oli wai, ia *cakon* sai (po. cokon), s. 232 Awioskeskyn *pydhä* sidhe (po. pyhä), s. 285 Synd oli caick alans *saanuc* (po. saanut), s. 294 Aut *eetä* me nijn eläisim (po. että), s. 299 Caickist *pydhistä* (po. pyhistä), s. 299 Cukin oli *meit* wikapää (po. meist), s. 309 Waick *lacki* on wahua ia hyuä (po. laki), s. 312 NYt *carki* Christityt ilotcat (po. caiki), s. 325 Sen caualan hengen *iuomist* (po. iuonist), s. 327 Hambaitans kyl *kiristanät* (po. kiristäuät), s. 327 Pyytädhen heidhän *lactons* (po. tactons), s. 330 *Etik* ruoca tacton mös eritel (po. Etk), s. 330 Mitä suu otta *ruuimin* sisäl (po. ruumiin), s. 331 Laitoxen *kiriask* woittauat (po. kiriast), s. 332 Eip *olet* yctän maan päällä (po. ole), s. 338 Piru pyytij synnis *hackuman* (po. huckuman), s. 342 *Wainomiesi* mös hillitze (po. Wainomiehi), s. 346 *Mac-kansa tataisit* tedhä (po. Matkansa taitaisit), s. 347 Rauhas meit edhes *wiene* / Sinäp tie totinen *liene* (po. wienet — — lienet), s. 353 Nijn *icku* wallan saapi (po. idku). Tällaiset sanan mittaiset huomautukset mahtuisivat kyllä sivun alalaitaan. Joitakin alanootteja onkin ladotussa puoliskossa (s. 263 ja 351; jälkimmäinen erottuu huonosti edeltävästä tekstistä). Virheiden korjauksesta luopumista voi

tietenkin perustella sillä, että kaikissa tapauksissa ei ole mahdollista tietää, onko kyseessä alkuperäistekstin painovirhe vai kirjoittajan kielen erikoisuus. Mutta mahdollisesta virheestä huomauttaminen ei toki sitä merkitsisikään, että korjausta väitettäisiin välttämättömäksi. Finnon virsikirjassa näyttääkin olevan sellaisia tahallisia »virheitä», jotka johtuvat riimin tavoittelusta, esim. s. 304 He olit murhet ilman *suret* (pro surut), s. 306 Hän istui kuurus oli änet *suurus* (pro surus), s. 307 Mun käskyn ricoit sanan *sicoit* (pro ?), s. 342 Sen Isä caic-kialdias / Ja poica hyuyten *aldias* (pro andias), s. 355 Minun syndin suuren / O Herra auta minua / Etten mä seuraisi pirua / Quin mua pyytä *murhen* (pro murhesen).

Sekin vajavainen ja repaleinen kappale, josta näköispainos on kuvattu, oli tietymättömissä 1860-luvun alkuun asti. Pippingin Luettelossa Suomeksi prääntäytyistä kirjoista (1856–1857) on 16:ntena »En af Jacob Petri Finno utgifven Psalmbok». Numeron edessä on risti sen merkkinä, ettei Pipping itse ole kirjaa nähnyt, mutta alanootti kertoo: »Att en sådan funnits, tyckes kunna slutas af Henric Hemmingii, framför Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikirja — — tehty M. Jacobilda Suomalaiselda, ja muild Suomen Papeilda — — tryckta verser, i hvilka Mester Jacobin ennen tehty Esipuhe till en dylik samling omtalas — —.» Maskun Hemmingin virsikirjan värssy kehottaa: »Mestar Jacobin ialo lue / Ennen tehty esipuhe.»

Yhtään kappaletta Finnon virsikirjaa, vajavaistakaan, ei ole löytynyt Suomesta. Mutta Pippingin luettelon ilmestymisestä ei ollut kulunut monta vuotta, kun nuori maisteri Julius Krohn löysi Upsalan yliopiston kirjastosta tohtori Fantin avustuksella huonokuntoisen Finnon virsikirjan. Krohn kertoo tapauksesta väitöskirjassaan »Suomenkielinen Runollisuus Ruotsinvallan aikana» (1862: 26) seuraavasti: »Tämmöinen, Jaakop Suomalaisen esipuheella varustettu virsikirja sattui minulle käteen pölytellessäni

Upsalan yliopiston kirjastoa. Kirja on vaillinainen; siitä puuttuu nimilehtikin vuosilukuineen; mutta mainittu esipuhe, jossa Jaakob Suomalainen sanoo itsensä sen tekijäksi ynnä kirjan vanhanaikainen, Agricolan viljelemän sukuinen, oikokirjoitus tekevät sen epäilemättömäksi että juuri onkin se kaivattu ensimmäinen virsikirja Suomenkielillä.» Julius Krohn otaksuu Finnon virsikirjan ilmestyneen vuoden 1580 jälkeen. Virsiä on hänen mukaansa 92; määrä ei ole varma, kirjastahan puuttuu lehtiä. Krohn esittelee myös Finnon virsiryhmien otsikkoja ja mainitsee kullekin virrelle sen numeron, mikä sillä on ns. vanhassa virsikirjassa (ensi kertaa 1701 ilmestyneessä). Samalla hän havainnollisesti tuo julki, kuinka miltei kaikki Finnon kirjan virsistä ovat mukana Krohnin omankin ajan virsikirjassa. Hän myös esittää mahdollisia virsiehdokkaita Finnon puuttuville sivuille. Hän poimii ehdokkaansa Maskun Hemmingin virsikirjasta; Krohnin mielestä »voipi ne melkein varmaan päättää Suomalaisen tekemiksi, siitä syystä ettei niissä ole alkusointua, jota seuraavien virsikirjain pääsepittäjä Hemming aina viljelee». Krohn sanoo, että välistä on vaikea päätellä, mikä on Hemmingin mikä Finnon käsialaa, mutta hänen kielelliset kriteerinsä ovat kyllä johtaneet oikeaan ratkaisuun lähes poikkeuksetta. Suomen kielen käyttäjinä Finno ja Hemminki Maskulainen ovatkin hyvin erilaisia, ja kun on kyse virsistä, jää kyllä Finnon suomi auttamatta Maskulaisen kielen varjoon.

Jacobus Finnon virsikirjaansa kirjoittama jalo ja vuolassanainen esipuhe on onneksi säilynyt täydellisenä. Hänen lahjakkuutensa ilmenee siitä selvempänä kuin virsisuomennoksista. Esipuheen selkeä dispositio todistaa myös opettajan lahjoista; Finno oli opiskeltuaan Wittenbergin ja Rostockin yliopistoissa parikymmentä vuotta Turussa opettajana. Hän oli Saksassa ihastunut siellä kuulemiinsa »sangen jaloihin, kauniisiin ja suloihin virsiin», joita Luther ja hänen aikalaisensa olivat sepittäneet kansan kie-

lellä ja joita laulettiin Saksanmaalla »kirkoissa, kouluissa, kartanoissa, pidoissa, matkoilla ja muissa kunniallisissa kokouksissa». Suomenkielisen virsikirjan syntyyn vaikuttivat kuitenkin eniten ne ruotsalaiset virsikirjat, jotka olivat ilmestyneet 1567 ja 1572. Valtaosa Finnon virsistä on suomennettu ruotsista, niin kuin P.J.I. Kurvinen on perusteellisessa tutkimuksessaan osoittanut jo v. 1929.

Pentti Lempiäisen jälkisanana koostuu seuraavista jaksoista: Uskonpuhdistus ja virsilaulu (s. 358–361), Jaakko Finnon elämä ja kirjallinen työ (s. 361–366), Virsikirjan synty ja säilyneet kappaleet (s. 366–374; sivuilla 370 ja 371 valokuvanäytteitä Finnon virsikirjan käsikirjoituskopioista), Virsikirjan nimi (s. 374–376), Virsikirjan rakenne ja sisältö (s. 377–380), Virsien alkuperä (s. 381–383), Finnon virsikirjan merkitys (s. 383–385) ja Näköispainoksen julkaisuperiaatteet (s. 386–387). Mukana lienevät kaikki Finnon virsikirjan lukijaa kiinnostavat keskeiset asiat. Lempiäinen mainitsee tarkasti myös aiempien kirjoittajien (esim. Juva, Parvio, Paarma, P.J.I. Kurvinen, Vallinkoski) tutkimuksia; jotkin täydennykset fennistiikan puolelta olisivat ehkä paikallaan, esim. lauseeseen »Kotiseuduksi on hänen kirjojensa kielen perusteella arveltu läntistä Uuttamaata tai Varsinais-Suomea» (s. 361) olisi voinut liittää lähdeviitteen (*Heikki Ojansuu*, Jaakko Finnon (Suomalaisen) ja Mattias Salamniuksen koti-seudusta, Valvoja 1908, Helsinki 1908, s. 784–790).

Finnon virsikirjan kieltä ja siitä tehtyjä tutkimuksia ei Lempiäinen ymmärtävistä syistä käsittele lainkaan. Laajin näistä (*Elsa Lindström (Rydman)*, Äänneopillinen tutkimus Jaakko Suomalaisen virsikirjan kielestä, Suomi IV:5, Helsinki 1907, s. 1–79) on metodisesti vanhentunut, mutta muuten luotettava. Finnon virsikirjan kielen tutkimuksen ovat julkaisijat varmaan ajatelleet olevan edessäpäin. Tähän viittaa myös kirjan alussa oleva ilmoitus: »Teksti on tallen-

nettu myös atk-tiedostoksi tutkijoiden käyttöön.» Tämä on tietysti mieluista, joskaan ei nyky maailmassa enää varsinaisen uutinen. Toivottavaa olisi, että Kotimaisten kielten tutkimuskeskus mahdollisimman nopeasti teettäisi esim. KWIC-indeksin Finnon virsikirjan sanastosta. Siitä olisi varmaan hyötyä Vanhan kirjasuomen sanakirjan toimistustyössäkin. Se hyödyttäisi myös Finnoa myöhempien virsikirjojen kielen tutkijoita.

SILVA KIURU